

رابطه تمکن اقتصادی با کسب فضائل اجتماعی از منظر قرآن

رقیه بیگلر^۱

چکیده

از راهکارهای کارآمد در اسلام درباره اقتصاد، «پیوند ارزش‌های اخلاقی با تمکن اقتصاد» است به دیگر سخن، آرمان آموزه‌های اسلامی، آن است که سعادت و خوشبختی دنیوی و اخروی انسان را فراهم سازد. از این رو، جامعه اسلامی از یک سو به اقتصادی پویا و رشد یافته، نیازمند است تا نیازهای افراد و رفاه نسبی آنان فراهم شود، از سوی دیگر نیازمند تحکیم و تقویت ارزش‌های اعتقادی و اخلاقی در فرهنگ عمومی است تا با سالم سازی فعالیت‌ها و مقابله فرهنگی با مفاسد اقتصادی، سعادت اخروی افراد را به ارمغان آورد، بویژه آنکه رشد مطلوب اقتصادی و تحکیم ارزش‌های دینی، تأثیری متقابل بر یکدیگر دارد. هدف از پژوهش زیر یافتن رابطه تمکن اقتصادی و فضائل اجتماعی است. **روش تحقیق در این پژوهش از توصیفی و روش گردآوری مطالب** کتابخانه‌ای است و محور کار در این مقاله قرآن کریم می‌باشد. از جمله فضائل اجتماعی مثبتی که یک فرد ثروتمند می‌تواند از آن برخوردار باشد، عبارتند از: احسان، انفاق، تسلیم در برابر خداوند بودن، زکات‌دادن، مهلت‌دادن به مقروض است.

کلید واژه: تمکن اقتصادی، اقتصاد، فضائل اجتماعی.

Comment [۱]: با عرض سلام و خدا قوت
م است برای ارتقاء مقاله به نکات زیر توجه شود
نامتها برای ارزیابی بعدی پاک نشود
اصلاحات با رنگ قرمز اعمال شود
بوارد زرد رنگ حذف شود
لیق ساختار پیشنهادی عمل شود
قل قول از ۶ خط بیشتر نباشد خلاصه کنید

مقاله شما روش توصیفی دارد: **Comment [e۲]:**

ویکرد صحیح نیست اصلاح: **Comment [e۲]:**
کنید به روش گراوری اطلاعات

^۱ طلبه سطح دو، حوزه علمیه حضرت معصومه (سلام الله علیها) شهرستان خرمدره.

مقدمه

دین مبین اسلام در تمام ابعاد زندگی انسان برنامه دارد، از آن جمله مسئله اقتصادی است که از نظام عقیدتی، اخلاقی و سیاسی آن جدا نبوده، بلکه اسلام در صدد رشد و تکامل عقاید، اخلاق و رفتار انسان می‌باشد. از دیدگاه اسلام سرمایه‌داری و استفاده صحیح و درست از آن به خودی خود نیکوست و دین مبین اسلام مخالفتی با آن ندارد، اما مسئله مورد توجه این است که خداوند مال را وسیله‌ای برای امتحان افراد قرار داده تا ببیند، انسان آن را برای انفاق، احسان نمودن و... به کار می‌گیرد یا آن را ابزاری برای تفاخر، تمسخر دیگران و... به کار می‌بندد. در واقع زمانی که ثروتمندان، خود را صاحب اصلی سرمایه‌ها و نعمت‌هایشان بدانند به طغیان، ظلم، فساد و... دست می‌زنند.

موضوعاتی که پیرامون موضوع مقاله تألیف گردیده عبارتند از:

پایان نامه: اخلاق اقتصادی از نگاه قرآن و حدیث، نصرالله طاهری سرشت، دانشکده الهیات و معارف اسلامی شیراز، مهر ۱۳۹۳.

نویسنده در رابطه با اخلاق اقتصادی مطالب زیادی نوشته است اما در رابطه با تمکن اقتصادی و فضائل اقتصادی مطلبی ارائه نکرده است.

پایان نامه: مبانی انسان شناسی اخلاق اقتصادی از منظر قرآن و روایات شیعی، مرتضی اکبری دهریزی، دانشگاه قم، دانشکده الهیات، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث، ۱۳۹۱.

مقاله: انتظار بشر از دین در عرصه اقتصاد از عبدالحسین خسرو پناه.

این مقاله به پرسش در عرصه اقتصاد پرداخته است. در این مقاله حوزه های گوناگون اقتصاد یعنی فلسفه اقتصادی، مکتب اقتصادی، نظام اقتصادی، فقه و حقوق اقتصادی، اخلاق اقتصادی و علم اقتصاد را تعریف و با دین اسلام مقایسه و پاسخ فنی خود را ارائه کرده است.

مقاله: نگاهی به برنامه های اقتصادی حضرت علی (علیه السلام) از مجدالدین مدرس زاده. نویسنده نگرش امام علی (علیه السلام) به اقتصاد را بررسی نموده است.

در مقاله حاضر رابطه تمکن اقتصادی با کسب فضائل اجتماعی از منظر قرآن بررسی خواهد شد و مفهوم اقتصاد و سپس فضائل اجتماعی مربوط به تمکن مالی تبیین و بررسی شده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- مفهوم اقتصاد

۱-۱-۱- مفهوم لغوی اقتصاد

اقتصاد از (قصد)، قصد در معیشت و خوراک، یعنی از طرفی اسراف نکردن و از جانب دیگر، تنگ نظری و بخل نداشتن می‌باشد.^۱

۱-۱-۲- مفهوم اصطلاحی اقتصاد

اقتصاد در اصطلاح دانش و علمی است که به بررسی و تبیین فعالیت‌های مربوط به تولید، مبادله، مصرف و خدمات می‌پردازد.^۲

از جمله رشته‌های علوم اجتماعی که درباب کیفیت فعالیت‌های مربوط به دخل و خرج و چگونگی روابط مالی افراد جامعه با یکدیگر و اصول و قوانین مربوط به امور ذکر شده، بحث می‌کند.^۳

۲- رابطه تمکن اقتصادی و کسب فضائل اخلاقی

در این بخش به بررسی و تبیین تأثیر و رابطه تمکن اقتصادی با کسب فضائل اقتصادی پرداخته خواهد شد.

۲-۱- احسان

از جمله فضائل اجتماعی که یک فرد ثروتمند می‌تواند از آن برخوردار باشد، احسان می‌باشد. احسان و نیکی به دیگران از جمله فضایل اخلاقی است، که از ذات و فطرت پاک انسان سرچشمه می‌گیرد و مورد تایید و مدح همه ادیان الهی است.

Comment [e۴]: در حد دو خط به تفاوت مقاله خود با مقاله های ذکر شده اشاره کنید

Comment [e۵]: ساختار را به این صورت تغییر

فهوم شناسی
۱- مفهوم اقتصاد
۱-۱- معنای لغوی
۱-۱-۱- معنای اصطلاحی
حسان
ففاق
سلیم در برابر خداوند
کات
هلت دادن به مقروض

Comment [e۶]: در معنای لغوی به کتاب لغت فارسی مراجعه کنید

Comment [e۷]: لازم است معنای اصطلاحی است به دو منبع دیگر هم اشاره شود

^۱فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۵، ص ۵۵.

^۲هاشمی رفسنجانی، اکبر، و محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، فرهنگ قرآن، ج ۴، ص ۱۲۲.

^۳معین فرهنگ معین، ج ۱، ص ۳۲۲.

خداوند متعال بندگان خود را به احسان ترغیب نموده و می‌فرماید: «قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ»^۱ بگو ای بندگان مؤمن از پروردگارتان پروا کنید، برای کسانی که در این دنیا نیکی کنند پاداش نیکو است.»

از مهم‌ترین عبادات سخاوت و نیکوکاری است، حضرت امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) در این رابطه می‌فرماید: «سخاوت آن است که تو آغاز کنی، زیرا آنچه با درخواست داده می‌شود، یا از روی شرم، و یا بیم سخن ناپسند است.»^۲

اکنون به تبیین آیه‌ی مربوط به رفاه و داشتن نعمت‌های خداوندی که از عوامل احسان به خلق است، می‌پردازیم.

«أَخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ * وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ»^۳ آنچه را پروردگارشان عطا فرموده می‌گیرند، زیرا که آنها پیش از این نیکوکار بودند و در اموالشان برای سائل و محروم حقی [معین] بود.»

آیه شریفه در پی ستایش افرادی است که از تمکن مالی برخوردارند و از اموال خود سهمی برای فقراء و نیازمندان جامعه قرار می‌دهند.

ابوالفتوح رازی می‌گویند: «سعید جبیر گفت: پیش از آمدن وجوب شرعیات، ایشان بر سر احسان و نیکوکاری بوده‌اند.»^۴

در تفسیر من هدی القرآن آمده است: «پس احسان آنها نسب به خودشان، با اطاعت و فرمان برداری از خداوند متعال و نسب به مردم، با انفاق کردن و صدقه دادن بود است و بهای آن، رسیدن به به پاداش بزرگ الهی است.»^۵

آلوسی می‌فرماید: «وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ» یعنی نصیب و بهره فراوان، موجب می‌شود تا این افراد به خاطر تقرب به خداوند متعال و مهربانی به مردم، خودشان را ملزم به ایثار و نیکوکاری

^۱ زمر: ۱۰

^۲ نهج البلاغه، حکمت ۵۳.

^۳ ذاریات: ۱۶ و ۱۹.

^۴ ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸، ص ۹۶.

^۵ مدرسی، سید محمد تقی، من هدی القرآن، ج ۱۴، ص ۲۴

نمایند، پس آن عملی به غیر زکات می‌باشد، همان گونه که ابن عباس و مجاهد و غیر آن دو بیان نموده‌اند.^۱

آیه شریفه می‌فرمایند اگر فردی ثروتمند و متمکن اموالی را تحت عنوان قرض به بدهکار بدهد و او نتواند در موعد مقرر آن مال را بازگرداند، قرض دهنده نسبت به فرد بدهکار تنگدست، سخت‌گیری نکرده و تا هنگام توانایی پرداخت مال، به او مهلت دهد.

بغدادی می‌گویند: «اگر غرامت گیرنده به عسر و حرج افتاد (عسر ضد آسانی)، در حالی که تنگدست شده و به سختی افتاده و از پرداخت دینش عاجز مانده است، پس تا زمان توانگری (آسانی برخلاف سختی) مهلت دهید و به تأخیر بیاندازید، در حالی که او مالی برای ادای دین بدست آورد. در حکم آیه که آیا این مهلت دادن فقط مختص به بدهکار ربا است یا شامل هر مدیون و بدهکاری می‌شود، اختلاف شده است. برخی از جمله ابن عباس و شریح و ضحاک و سدی، می‌گویند: «آیه اختصاص به بدهکار ربا دارد» و برخی دیگر مانند مجاهد و جماعتی که از مفسرین می‌باشند، می‌فرمایند: «حکم آیه عام است و هنگام سختی، تمامی بدهکاران را در بر می‌گیرد.»^۴

سرمایه داران و متمکنین باید زبردستان خود را مورد توجه و حمایت قرار داده و هنگام بازپس‌گیری قرض خود، در صورت ناتوان بودن بدهکار، با مهلت دادن به ایشان، موجب حفظ آبروی ایشان گردند.

سیوطی می‌فرماید: «هنگامی که بدهکار، به سختی و تنگدستی می‌افتاد، تا هنگام توان‌گری او بازپس‌گیری قرض را به تأخیر بی‌اندازید.»^۵

آنچه از قرآن و روایات به دست می‌آید، مهلت دادن به مقروض تا هنگام گشایش و قدرت پرداخت بدهی است. متمکنین و متنعمین، بسیار مورد سفارش و تأیید بوده که اجر اخروی برای آنان ثبت گشته و در سخت‌ترین روز، دست‌گیر و راه‌گشای کار آنان خواهد بود.

طبرسی می‌فرماید: «اگر بدهکاران شما، تنگدست شدند تا هنگام آسانی، یعنی تا وقت متمکن شدن به آنان مهلت دهید. همچنین می‌فرمایند که در اندازه و میزان تنگدست بودن، اختلاف است: ۱- از امام جعفر صادق (علیه‌السلام) روایت شده است، شخصی که بیشتر از خوراک خود و خانواده اش را

^۱ همان، ج ۳، ص ۲۳۵.

^۲ فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، ص ۶۱۲.

^۳ مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱۴، ص ۲۴۳.

^۴ بغدادی، علاء الدین علی بن محمد، لباب التأویل فی معانی التنزیل، ج ۱، ص ۲۱۲.

^۵ سیوطی، جلال الدین، تفسیر الجلالین، ص ۵۰.

نداشته باشد، در حالی که با میانه روی زندگی کنند. ۲- جبائی می‌گوید، کسی که از پرداخت بدهی معذور و ناتوان شده است یا سرمایه‌اش دچار کساد گردیده است را گویند. در ادامه می‌گویند، امام باقر (علیه‌السلام) در مورد «إِلْتِي مَيْسَتَةٌ» می‌فرماید: او را مهلت دهید تا جریان کارش به امام برسد اگر قرض خود را در کار نیک مصرف نموده، امام از سهم غارمین (در زکات) قرض او را ادا می‌نماید.^۱

نتیجه‌گیری

در رابطه با تمکن اقتصادی و کسب فضائل اقتصادی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود که عبارت‌اند از: احسان، انفاق، تسلیم در برابر خداوند، زکات دادن و مهلت دادن به مقروض. انسانی که دارای تمکن اقتصادی است دچار این فضائل اخلاقی می‌شود.

تأثیرات اخلاقی اجتماعی، تأثیراتی است که در اخلاق و رفتار متمولین ایجاد گشته و موجب ایجاد فضایل اخلاقی در آنها می‌شود. از جمله فضائلی که متمکین می‌توانند از آن برخوردار باشند عبارتند از: احسان، انفاق، تسلیم در برابر خداوند بودن، زکات دادن و مهلت دادن به مقروض است.

فضیلت احسان یعنی انسان بیشتر از چیزی که بر عهده اوست می‌بخشد و کمتر از آنچه باید بگیرد، می‌گیرد. از آیات شریفه این نتیجه گرفته می‌شود که مرقه‌هانی که از ایمان راسخ، برخوردارند، مستمندان جامعه را فراموش نکرده، بلکه آنان را تحت حمایت خود قرار داده، در اموال خود سهمی برای آنان در نظر می‌گیرند

فضیلت «انفاق» از ماده (نفق) به معنی گذشتن هرچیز و از بین رفتن و تمام شدن آن است، به شکل واجب و مستحب می‌باشد. متقیان، در حال تنگدستی و گشادگی و وسعت مال انفاق می‌کنند.

انفاق زمانی دارای ارزش است که برای رضای خداوند باشد. انفاق موجب کاهش فاصله طبقاتی در جامعه می‌شود.

^۱ طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۲، صص ۶۷۵ و ۶۷۶.

فضیلت تسلیم در برابر خداوند به معنای ثروتمندان مؤمن نیز، چون خواسته پروردگار یکتا را بر امیال خود برگزیده، در برابر الطاف و فرامین الهی سر تسلیم فرود آورده و از خداوند متعال اطاعت می نمایند.

فضیلت زکات مال، برای پاک شدن آن است. زکات یعنی، رشد و نموی که از برکت دادن خداوند متعال حاصل می شود، و آن چه انسان از حق خداوند متعال برای فقراء [از مالش] خارج می کند.

فضیلت مهلت دادن به مقروض یعنی غرامت گیرنده تنگدست شده و از پرداخت مال معذور است، تا زمان توانگری به او مهلت دهید. سرمایه داران و توانگران باید زیردستان خود را مورد توجه و حمایت قرار داده و نسب به بدهکار تنگدست، سخت گیری نداشته باشند و تا هنگام توانایی پرداخت مال، به آنان مهلت دهند.

منابع

*قرآن، ترجمه محمد مهدی فولادوند، تهران، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۴۱۸ ق.

†نهج البلاغه، شریف الرضی، قم، مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، ۱۴۰۶.

۱. ابن اثیر، علی بن محمد، *النهاية فی غریب الحديث والأثر*، بی جا، بی نا، بی جا، بی تا.

۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، چاپ سوم، دار صادر، بیروت، ۱۴۱۴ ق.

۳. ابوالفتوح رازی، حسین بن علی، *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن*، تحقیق دکتر محمد جعفر یاحقی و دکتر محمد مهدی ناصح، بی جا، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۴۰۸ ق.

۴. آلوسی، سید محمود، *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم*، تحقیق علی عبد الباری عطیه، چاپ اول، دار الکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۱۵ ق.

۵. بحرانی، سید هاشم، *البرهان فی تفسیر القرآن*، تحقیق قسم الدراسات الاسلامیه مؤسسه البعثه - قم، اول، بنیاد بعثت، تهران، ۱۴۱۶ ق.

۶. بغدادی، علاء الدین علی بن محمد، *لباب التأویل فی معانی التنزیل*، تحقیق محمد علی شاهین، چاپ اول، دار الکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۱۵ ق.

۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، *المفردات فی غریب القرآن*، تحقیق صفوان عدنان داودی، چاپ اول، دار العلم الدار الشامیة، دمشق بیروت، ۱۴۱۲ ق.
۸. رشید الدین میبدی، احمد بن ابی سعد، *کشف الأسرار و عدة الأبرار*، تحقیق علی اصغر حکمت، پنجم، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۷۱ ش.
۹. زمخشری، محمود، *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل*، چاپ سوم، دارالکتب العربی، بیروت، ۱۴۰۷ ق.
۱۰. سیوطی، جلال الدین، *تفسیر الجلالین*، چاپ اول، مؤسسه النور للمطبوعات، بیروت، ۱۴۱۶ ق.
۱۱. طباطبایی، سید محمد حسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، چاپ پنجم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، قم، ۱۴۱۷ ق.
۱۲. طبرسی، فضل بن حسن، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، با مقدمه محمد جواد بلاغی، چاپ سوم، انتشارات ناصر خسرو، تهران، ۱۳۷۲ ش.
۱۳. طریحی، فخرالدین بن محمد، *مجمع البحرین*، تحقیق سید احمد حسینی، چاپ سوم، کتابفروشی مرتضوی، تهران، ۱۳۷۵ ش.
۱۴. فراهیدی، خلیل بن احمد، *کتاب العین*، چاپ دوم، انتشارات هجرت، قم، ۱۴۱۰ ق.
۱۵. فیومی، احمد بن محمد، *مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی*، بی جا، بی نا، بی جا، بی تا.
۱۶. قرشی، سید علی اکبر، *قاموس قرآن*، چاپ ششم، دارالکتب السلامیة، تهران، ۱۳۷۱ ش.
۱۷. مدرسی، سید محمد تقی، *من هدی القرآن*، دار محبی الحسین، تهران، ۱۴۱۹ ق.
۱۸. مصطفوی، حسن، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، بی جا، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱۳۶۰ ش.
۱۹. مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار استاد شهید مطهری*، چاپ چهاردهم، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۸۶ ش.
۲۰. معین، محمد، *فرهنگ معین*، چاپ بیست و پنجم، انتشارات امیر کبیر، بی جا، بی تا.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، چاپ اول، دارالکتب السلامیة، تهران، ۱۳۷۴ ش.

۲۲. هاشمی رفسنجانی، اکبر، و محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، *فرهنگ قرآن*، چاپ اول، بوستان کتاب، قم، ۱۳۸۴ ش.